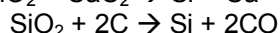

Křemík

Výskyt křemíku: 27,2 %, křemen - SiO₂ a křemičitany

Výroba křemíku: SiO₂ + CaC₂ → Si + Ca + 2CO

v elektrické peci SiO₂ + C (+Fe) → (Si, Fe) + 2CO

ferrosilicium („technický křemík“)

Výroba čistého křemíku:

- výroba čistého křemíku SiCl₄ – čistí se destilací, redukce vodíkem v žáru
- termický nebo rozklad SiH₄
- redukce SiCl₄ hořčíkem
- exotermní reakcí $\text{Na}_2\text{SiF}_6 + 4\text{Na} \rightarrow \text{Si} + 6\text{NaF}$

Vlastnosti křemíku

- elektronová konfigurace 3s²px¹py¹ + volné d-orbitaly
- vazebné i chemické vlastnosti uhlíku a křemíku se proto podstatně liší
- tvorba kovalentních sloučenin
- energie vazby Si—Si i Si—H podstatně nižší než energie vazby C—C či C—H ⇒ křemíková analoga organických sloučenin jsou nestálá
- energie vazby Si—O je vyšší než u vazby C—O ⇒ sloučeniny s vazbami Si—O nebo Si—O—Si jsou pro křemík charakteristické
- křemíkový atom má neobsazené 3d orbitaly. Těmi je schopen vytvářet jak σ-vazby, tak π_{pd} interakce ⇒ značné důsledky pro strukturu i reaktivitu řady křemíkových sloučenin.

Výroba extrémně čistého křemíku elektrotechnické účely - polovodič

- Extrémně čistý křemík (čistoty 99,99 %) se získává z velmi čistého křemíku tzv. zonální tavbou

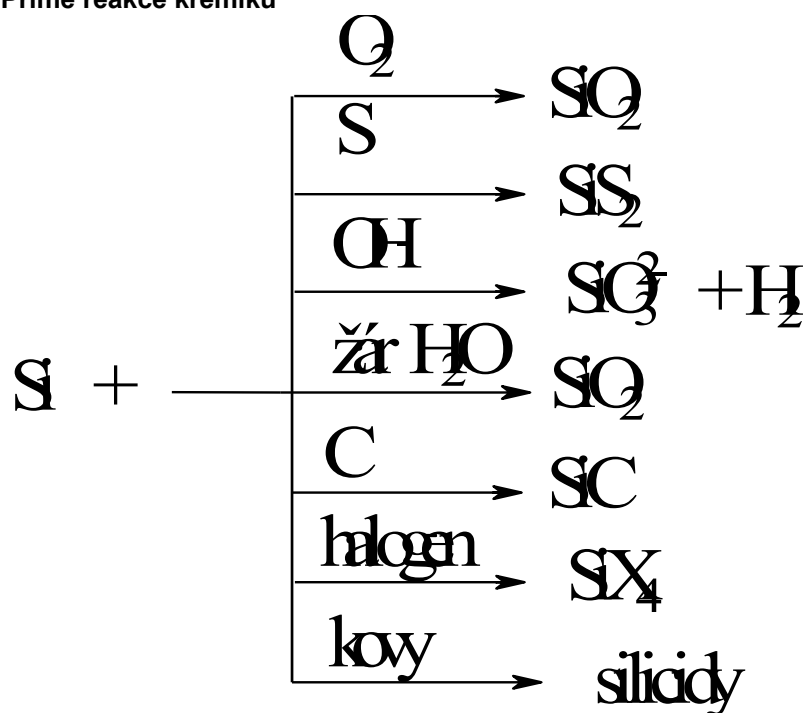
Vazebné možnosti křemíku

Typ hybridizace	Typ vazby	Příklad
sp ³	4σ	SiH ₄ , (CH ₃) ₄ Si
	4σ + 2π _d delok.	SiO ₄ ⁴⁻ , SiF ₄ , SiCl ₄
sp ³ d ²	6σ	SiF ₆ ²⁻

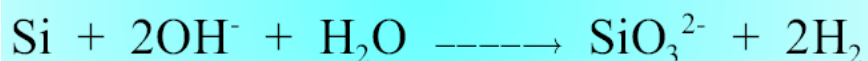
Reaktivita křemíku

- Čistý křemík je šedá krystalická látka krystalizující krychlově se strukturou typu diamantu (vzdálenost Si—Si je 235 pm).
- Je velmi tvrdý, ale křehký.
- Chemicky není příliš reaktivní, řada reakcí probíhá až za zvýšené teploty.

Chemické chování křemíku
Přímé reakce křemíku

Je prakticky nerozpustný ve všech kyselinách, mimo kyseliny fluorovodíkové.
 V loužích se rozpouští na křemičitany:

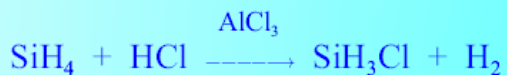
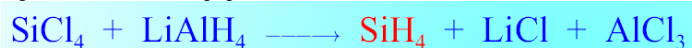

Sloučeniny křemíku - silany

Silany – binární sloučeniny křemíku s vodíkem $\text{Si}_n\text{H}_{2n+2}$ (n = 1-8)

	t. tání (°C)	t. varu (°C)	hustota $10^3 \text{ kg m}^{-3} / (^\circ\text{C})$
SiH_4	-185	-112	0,68 / -186
Si_2H_6	-132	-14	0,686 / -25
Si_3H_8	-117	53	0,725 / 0
Si_4H_{10}	-90	108	0,82 / 0

Výroba silanů a jejich chloroderivátů

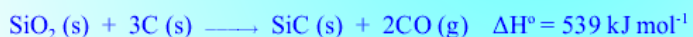

Na rozdíl od alkanů jsou vysoce reaktivní (malá energie vazby Si—Si a Si—H)
 – jsou samozápalné a citlivé na vlhkost.

Sloučeniny křemíku - silicidy

- Silicidy (připomínají karbidy jen částečně) M_6Si až MSi_6
- Pouze některé mají stechiometrické složení, např. Mg_2Si
- Většina silicidů má charakter intermetalických slitin.
- Bývají složité, často obsahují řetězce či prostorové sítě, kde vzdálenosti Si—Si jsou blízké délce vazby Si—Si (Mo_3Si , U_3Si_2 , USi_2 , $CaSi_2$, $BaSi_3$).
- Chemicky bývají značně odolné.
- Příprava vychází buď z přímého slučování, nebo z redukce SiO_2 nadbytkem kovu.

Sloučeniny křemíku – karbid a nitrid Karbid křemíku SiC (“karborundum”) v elektrické peci

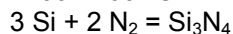

Velmi tvrdý materiál (má strukturu diamantu), brusné materiály

Nitrid křemíku Si_3N_4

Nitrid křemíku má při použití na keramiku podobné vlastnosti jako karbid křemíku a může být použit v týchž oborech. Prášek Si_3N_4 se vyrábí termicky reakcí elementárního křemíku s plynným dusíkem při

1200-1400 °C:

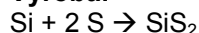
Sloučeniny křemíku – sulfid

Má odlišnou strukturu, není ze stereochemického hlediska obdobou oxidu.

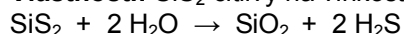
Na rozdíl od kyslíku je síra schopna více deformovat vazebné úhly (při zachování hybridizace křemíku sp^3)

Výroba:

Vlastnosti: SiS_2 citlivý na vlhkost, vodou se rozkládá:

Sloučeniny křemíku - halogenidy

(formálně je lze považovat za halogenderiváty silanů)

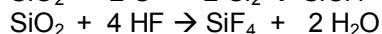
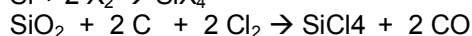
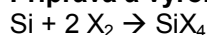

Si_nX_{2n+2} (n je pro F = 14, Cl = 6, Br, I = 2)

SiF_4	bezb. plyn t. v. $-95^\circ C$
$SiCl_4$	bezb. kapalina t. v. $57^\circ C$
$SiBr_4$	bezb. kapalina t. v. $153^\circ C$
SiI_4	bezb. krystaly t. t. $120^\circ C$

Sloučeniny křemíku - halogenidy

Příprava a výroba

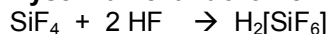

podstata leptání skla fluorovodíkem

Reakce halogenidů křemíku

$\text{SiCl}_4 + 2 \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{SiO}_2 + 4 \text{HCl}$
 hydrolyzu umožňuje přítomnost d- orbitalů $\Rightarrow$ CCl_4 nehydrolyzuje

Kyselina hexafluorokřemičitá

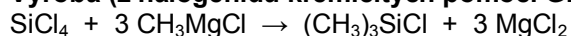

- je stálá do koncentrace asi 13 %, značně stálé jsou její soli.
- Je velmi silnou kyselinou.
- Anion $[\text{SiF}_6]^{2-}$ má oktaedrickou strukturu, kde atom křemíku má hybridizaci sp^3d^2 .

Alkylové a arylové sloučeniny křemíku

- Formálně tyto sloučeniny odvozujeme náhradou vodíků v silanech alkylem či arylem.
- Jsou mnohem stářejší než silany, nejsou samozápalné.
- Kovalentní sloučeniny, rozpustné v nepolárních rozpouštědlech

Výroba (z halogenidů křemičitých pomocí Grignardových činidel)

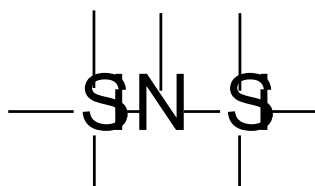
Siloxany

Výchozí alkylsilan	Produkt hydrolyzy	Produkt kondenzace
RSiCl_3	RSi(OH)_3	
R_2SiCl_2	$\text{R}_2\text{Si(OH)}_2$	
R_3SiCl	$\text{R}_3\text{Si(OH)}$	$\text{R}_3\text{Si} - \text{O} - \text{SiR}_3$

Silazany

Tyto sloučeniny vznikají podobně jako siloxany.

K reakci s halogenidy křemičitými však byly použity sloučeniny obsahující amino- skupinu, tedy organické aminy, apod.

Obsahují vazebné seskupení:

Alkylové a arylové sloučeniny křemíku - vlastnosti a použití Vlastnosti silikonů a silazanů

- Vhodnou kombinací mono-, di- a trihalogenalkylsilanů, dále volbou alkylu a solvolytických podmínek lze ovlivnit nejen molekulovou hmotnost, ale i fyzikální vlastnosti vznikajícího technického silikonu nebo silazanu.
- Silikony a silazany jsou (podle struktury) kapaliny, oleje, příp. pryskyřice, velmi tepelně odolné, vodou nesmáčivé (hydrofobní), elektricky i tepelně nevodivé.

Použití silikonů a silazanů

- silikonová mazadla, silikonové oleje
- izolátory
- pryže (silikonový kaučuk)
- hydrofobizující kapaliny pro sanaci staveb (Lukofob)
- hydrofobizující kapaliny pro konzervování předmětů kulturního dědictví

Kyslíkaté sloučeniny křemíku – oxidy

Oxid křemnatý SiO

- vzniká za vysokých teplot, není stálý a snadno se oxiduje (na vzduchu hoří) na oxid křemičitý.

Oxidu křemičitý SiO₂

- Svými vlastnostmi diametrálně liší od CO₂.
- Atom křemíku má hybridizaci sp³, je tedy ve středu tetraedru, jehož vrcholy tvoří můstkové kyslíkové atomy.
- Struktura SiO₂ je tedy makromolekulární (každý krystal představuje jedinou molekulu), přičemž tetraedry SiO₄ jsou vzájemně propojeny svými vrcholy.
- Dva sousední tetraedry mají společný vždy jen jeden kyslíkový atom.
- Uspořádání tetraedrů SiO₄ umožňuje existenci tří krystalových modifikací oxidu křemičitého: křemen, tridymit a cristobalit.
- Každá z těchto modifikací může existovat ve dvou formách, nízkoteplotní α a vysokoteplotní β, které zachovávají typ vzájemného spojování tetraedrů v prostoru, liší se malými rozdíly geometrickém umístění tetraedrů.

Vlastnosti oxidu křemičitého

- ❖ Všechny formy SiO₂ jsou chemicky neobyčejně odolné (viz energie vazby Si-O).
- ❖ Redukuje se uhlíkem či Mg, eventuálně Al, za vysokých teplot.
- ❖ SiO₂ reaguje pouze s HF a s alkalickými hydroxidy či uhličitany, štěpí se můstkové vazby Si—O—Si, vazby Si—O však zůstávají v produktech štěpení zachovány.
- ❖ $\text{SiO}_2 + 2 \text{NaOH} \rightarrow \text{Na}_2\text{SiO}_3 + \text{H}_2\text{O}$
- ❖ $\text{SiO}_2 + \text{Na}_2\text{CO}_3 \rightarrow \text{Na}_2\text{SiO}_3 + \text{CO}_2$

Použití:

Technický oxid křemičitý (písek) slouží k výrobě skla a ve stavebnictví.

Výroba křemenného skla

Kyslíkaté sloučeniny křemíku – oxidy

Křemenné sklo

- ❖ Roztavením a rychlým ochlazením dochází u křemene k zborcení krystalové struktury a náhodnému pospojování tetraedrů SiO₄ za vzniku křemenného skla.
- ❖ Na rozdíl od zákonité krystalové stavby křemene (nebo tridymitu či cristobalitu) vzniká sklovitá amorfní látka, mající některé pro praktické účely velmi výhodné vlastnosti (nízký koeficient roztažnosti, vysokou teplotu tání, propustnost pro UV oblast spektra).
- ❖ Dlouhodobým zahříváním (temperováním) skla blízko teploty tání dochází k tvorbě zárodečných krystalů, sklo se „rozesklívá“.

Použití křemenného skla:

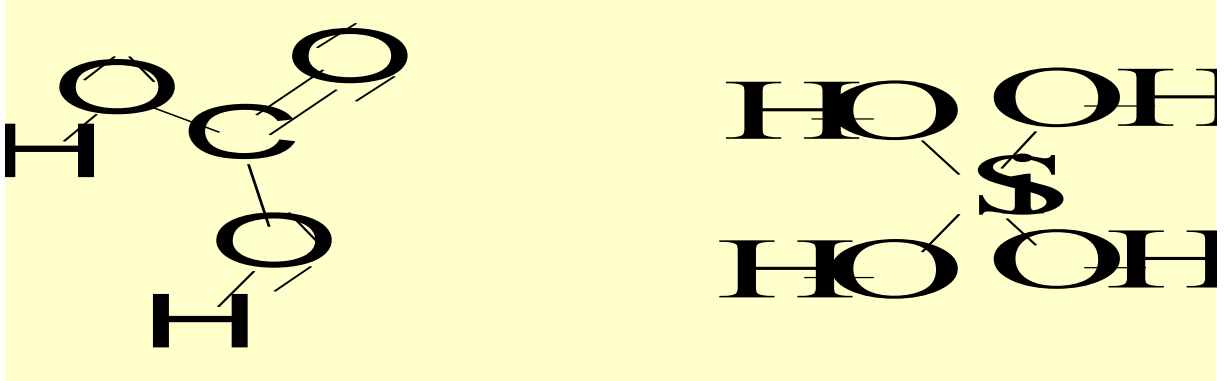
- výroba součástí křemenných aparatur,
- kyvety pro UV spektroskopii
- křemenné baňky pro zdroje UV světla, apod

V přírodě se nachází celá řada krystalických i amorfních, bezvodých i částečně hydratovaných minerálů SiO_2 .

Některé slouží jako polodrahokamy v klenotnictví (záhněda, chalcedon, růženín, achát, ametyst, opál)

Kyslíkaté sloučeniny křemíku – kyselina křemičitá

Kyselina křemičitá

kyselina metakřemičitá

Kyselinu ORTHOKřemičitou je možno ze křemičitanů uvolnit okyselením.

kyselina orthokřemičitá

Není stálá, v kyselém prostředí dochází snadno ke kondenzačním reakcím, nekontrolované tvorbě vazeb

$\text{Si}-\text{O}-\text{Si}$ a vzniku amorfních gelů polymerních kyselin křemičitých.... silikagel

Kyslíkaté sloučeniny křemíku – silikagel

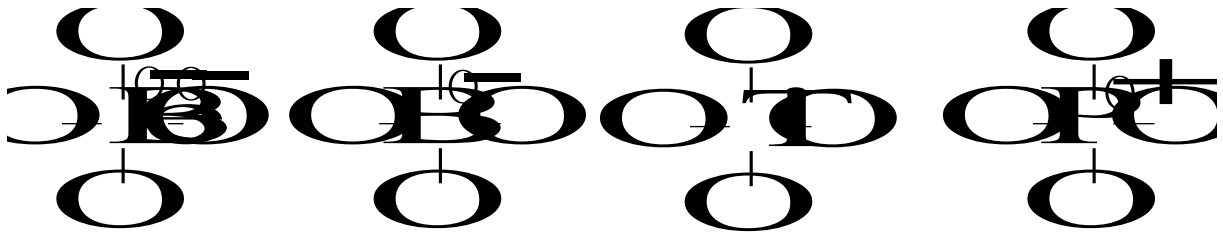
- Rosolovité gely kyseliny křemičité obsahují velké množství vody, kterou je možno zahřátím vypudit.
- Tímto způsobem je možno připravit téměř bezvodý amorfní silikagel SiO_2 , obsahuje koncové OH skupiny $\Rightarrow$ aktivita silikagelu
- Vyrovně neuspořádaná struktura náhodně pospojovaných tetraedrů SiO_4 má velký povrch, a proto vykazuje bohaté možnosti absorpce vody, různých plynů atd.
- Tento jev se prakticky využívá, protože termické uvolňování adsorbované vody či plynů je vratné.

Praktické užití silikagelu:

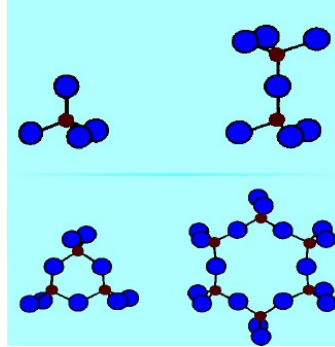
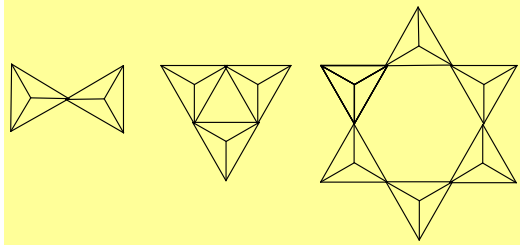
- adsorpční materiál pro různé chromatografické kolony
- Silufol pro tenkovrstevnou chromatografii
- sušidlo pro exsikátory (na povrch je zpravidla adsorbována kobaltnatá sůl, která jako bezvodá je modrá a hydratovaná jako růžová)

Křemičitany ostatních kovů: (jsou nerozpustné)

- Vyznačují se velmi rozmanitou strukturou, která je dána možnostmi uspořádání základních stavebních jednotek – tetraedrů SiO_4
- Se sousedními tetraedry se může SiO_4 vázat přes 1, 2, 3, příp. 4 můstky, čímž vzniká řetězová (1, 2 můstky), plošná (3 můstky) nebo prostorová (4 můstky) struktura.
- Dva sousední tetraedry se mohou vázat maximálně jedním kyslíkovým můstkem.
- Část atomů křemíku v křemičitanové struktuře může být zastoupena některými dvojmocnými (Be, Mg), trojmocnými (B, Al), čtyřmocnými (Ti) ale i pětmocnými (P) prvky

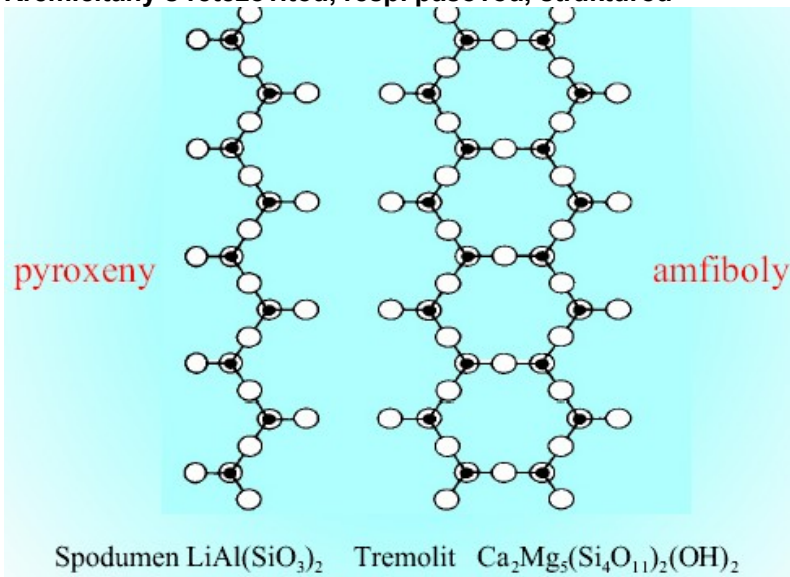

Křemičitany s ostrůvkovitou strukturou

- olivín $(\text{Mg,Fe})_2\text{SiO}_4$,
- granáty $\text{Me}_3^{\text{II}}\text{Me}_2^{\text{III}}(\text{SiO}_4)_3$, kde $\text{Me}^{\text{II}} = \text{Ca, Mg, Fe}$ a $\text{Me}^{\text{III}} = \text{Al, Cr, Fe}$
- hemimorfit $\text{Zn}_4(\text{OH})_2\text{Si}_2\text{O}_7 \cdot \text{H}_2\text{O}$
- benitoit $\text{BaTiSi}_3\text{O}_9$
- wollastonit $\alpha\text{-Ca}_3\text{Si}_3\text{O}_9$
- beryl $\text{Be}_3\text{Al}_2\text{Si}_6\text{O}_{18}$

Křemičitany s řetězovou, resp. pásovou, strukturou

Křemičitany s plošnou strukturou

